

[https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2\(2\)-8](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2(2)-8)

УДК 338.245.4; 338.246.88

Ульяна ІВАНЮК

Національний університет "Львівська політехніка"

<https://orcid.org/0000-0001-8845-9120>

e-mail: uliana.v.ivaniuk@lpnu.ua

Марія КРАВЧЕНКО

Національний університет "Львівська політехніка"

e-mail: Mariia.Kravchenko.ME.2018@lpnu.ua

СУЧАСНІ МЕГАТРЕНДИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті охарактеризовано основні сучасні соціально-економічні мегатренди в Україні. Доведено, що рівень резилентності соціально-економічної системи не лише України значно знизився в результаті порушення логістичних каналів поставок продовольства та продукції сільського господарства, а також значно порушилися властивості стійкості та адаптивності економічних систем більшості країн світу з низьким і середнім рівнями доходу, оскільки значно зросла вартість продуктів першої необхідності, що впливає і на платоспроможність, і на рівень споживання у ВВП. Наведенні можливі екологічні загрози, які виступають наслідками вторгнення Російської Федерації в Україну. Окреслено ризик резилентності соціально-економічних систем через зростання процесів міграції, зокрема збільшенням чисельності внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Найтяжчою ціною для України стали незворотні людські втрати в результаті бойових дій та відчутні обсяги масової внутрішньої та зовнішньої міграції.

Ключові слова: тенденція, мегатренд, соціально-економічний розвиток, соціально-економічна система, екологічна загроза, продовольча загроза.

Uliana IVANIUK, Mariia KRAVCHENKO

Lviv Polytechnic National University

CURRENT MEGATRENDS OF THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

The article describes the main modern socio-economic megatrends in Ukraine. It has been proven that the level of resilience of the socio-economic system not only in Ukraine has significantly decreased as a result of the disruption of the logistics channels for the supply of food and agricultural products, as well as the properties of stability and adaptability of the economic systems of most countries of the world with low and medium income levels have been significantly disturbed, as the cost has increased significantly of essential products (food), which affects both the solvency and the level of consumption in GDP. In the context of the acquisition of a high level of resilience in the socio-economic system, studying its diversification and export orientation requires special attention. This is important in the conditions of the low level of solvency of domestic consumers, which does not contribute to the development of the domestic market, the reduction of trade turnover with foreign countries, the low effectiveness of stimulating domestic production, the high cost of technologies for Ukrainian manufacturers, which reduces the competitiveness of manufactured goods on the domestic and foreign markets, etc.

The following are possible environmental threats that are the consequences of the Russian Federation's invasion of Ukraine. The risk of the resilience of socio-economic systems due to the growth of migration processes, particularly the increase in the number of internally displaced persons (IDPs), is outlined. Irreversible human losses due to hostilities and significant volumes of mass internal and external migration became the heaviest price for Ukraine. The military conflict leads to the loss of human potential as an essential endogenous factor in the resilience of the socio-economic system; namely, it occurs.

Keywords: trend, megatrend, socio-economic development, socio-economic system, ecological threat, food threat.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Соціально-економічний розвиток України сьогодні знаходиться у турбулентних умовах, адже збіглися відразу кілька світових криз (продовольча, торговельна, паливна, економічна, інституційна, політична, безпекова, системна), і це робить становище та перспективи будь-кого з глобальних акторів практично непередбачуваними, утім відкриваючи кожному з них широкі можливості для багатофакторної гри. Війна в Україні стала черговим потужним фактором, що засвідчує кризу глобалізації у неоліберально-глобалістському її тлумаченні як процесу всесвітніх економічної, політичної та культурно-ціннісної інтеграції і уніфікації [1]. Глобальні ризики, виклики та мегатренди соціально-економічного розвитку України сьогодні формують національну стратегічну політику формування резилентної соціально-економічної системи, від ефективності якої залежить вектор і результат позитивних структурно-інституційних змін в системі суспільних відносин, суспільної продуктивності, а також відновлювальна динаміка розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Серед дослідників, котрі займалися дослідженням змісту та механізмів формування трендів, можна виділити наступних: С. Аткинсона [2], який запропонував підходи до класифікації різних видів соціально-економічних трендів, З. Ефрата [3], який представив результати дослідження впливу майбутнього стану

систем, П. Діамандіса [4], який окреслив характерні ознаки в сучасних соціально-економічних трендах, М. Дувві [5], проаналізував закономірності формування трендів різних рівнів. Д. Нейсбіт [6], констатує, що суспільство протягом свого існування формує стійкі тенденції, що впливають на розвиток як окремо взятої країни, так і на світ в цілому. З. Ефрат деталізує поняття мегатренду, визначаючи його як глобальні стійкі макроекономічні сили розвитку, що впливають на бізнес, економіку, суспільство, культуру і особисте життя, визначаючи тим самим наш майбутній світ і зростаючий темп його змін [3]. М. Еспозіто підкреслює здатність мегатрендів впливати на майбутній розвиток систем, а саме визначає мегатренди як траєкторії великомасштабних подій, які трапляються сьогодні, але впливають на майбутні зміни у різних сферах [7]. Науковці Львівської школи регіоналістики дослідили вплив міграційних процесів на сучасні процеси соціально-економічного розвитку, визначивши каузальний характер економічного зростання і міграційної мобільності населення [9-12].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Незважаючи на значну кількість досліджень мегатрендів соціально-економічного розвитку України особливої дослідницької уваги в контексті набуття високого рівня резилентності соціально-економічної системи потребує дослідження сучасних трендів спровокованих російським вторгненням в Україну та глобальних економічних тенденцій.

Формулювання цілей статті

Метою статті є розгляд та узагальнення сучасних вітчизняних соціально-економічних мегатрендів. Окрема увага приділяється аналізу загроз та наслідків, які викликані російським вторгненням в Україну та стали каталізатором формування нових тенденцій.

Виклад основного матеріалу

Повномасштабне російське вторгнення в Україну стало тригером політизації усєї системи міжнародних економічних відносин. Воно завдало серйозного удару по глобальному нормативному порядку постбіполярної доби, зокрема по його безпековій, політичній, торговельно-економічній, інвестиційній, валютно-фінансовій складових, його правозахисній інституціонально-правовій тканині, повністю зруйнувавши підвалини спільного політико-правового простору Великої Європи – проекту, що активно розвивався під егідою ОБСЄ і Ради Європи після завершення «холодної війни», але вже з 2014 р. перебував у глибокій кризі [1]. В цих умовах міжнародної суспільно-політичної нестабільності резилентність соціально-економічних систем більшості країн світу знижується, а особливо це стосується України, відновлювальні драйвери її національної системи є менш адаптивними в умовах різного роду глобальних викликів і загроз.

Руйнуються світові економічні захисні механізми, застосовується глобальний інформаційний моніторинг, тотальна транспарентність слабкіших економік. Світова економіка, що глобалізується, стає дедалі більше нестабільною, схильною як до циклічних криз, так і криз нециклічного характеру [13]. Крім того Белорус О.Г. застерігав [13]: «дезінтеграція старої світової фінансової системи (Бреттон-Вудські угоди) і можливості інформаційної революції відкрили шлях формуванню спекулятивної фінансової економіки, яка перетворилася у віртуальну систему глобальних фінансів, повністю відірвану від реальної економіки. Товарно-матеріальне, а тим більше золоте забезпечення грошової маси тепер повністю відсутнє».

Вагомим ризиком резилентності соціально-економічних систем в умовах загострення воєнних конфліктів є зростання процесів міграції за межі традиційних країн проживання з одночасним збільшенням чисельності внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Така глобальна світова тенденція загострилась в Україні через війну, що розпочалася в результаті збройної агресії Росії у лютому 2022 р.

Наслідками вторгнення Російської Федерації в Україну стають численні та масштабні пошкодження інфраструктури в регіонах і містах країни, що, у свою чергу, призводить до виникнення загроз екологічної безпеці, включаючи, зокрема [14]:

- загрозу аварійного забруднення річок (які є джерелами води як для промислових підприємств, так і для підприємств комунального господарства, що надають житлово-комунальні послуги) через завдану шкоду системам водопостачання, водовідведення і водогосподарській інфраструктурі та комунікаціям міст і населених пунктів України;
- загрозу локального забруднення підземних і поверхневих вод унаслідок масштабних розливів нафтопродуктів з підірваних резервуарів та від знищеної техніки, а також через інші бойові дії;
- загрозу радіаційної небезпеки внаслідок зростання ймовірності аварій на об'єктах атомної енергетики через триваючі активні бойові дії у містах розташування і прилеглих регіонах;
- загрозу забруднення повітря через пожежі, викликані обстрілами;
- загрозу забруднення ґрунтів знищеною військовою технікою і боеприпасами, розірваними ракетами і авіабомбами, хімічними речовинами (у тому числі важкими металами), а також забруднення, порушення й втрати земельного фонду внаслідок використання агресором снарядів з білим фосфором, що заборонено Женевською конвенцією про захист жертв війни 1977 р.;

• ризик зростання ймовірності руйнування хвостових і шламосховищ, сміттєзвалищ, що загрожує забрудненням водойм і виникненням надзвичайних ситуацій у містах і регіонах тощо.

Крім наведених негативних наслідків війни накладаються незворотні негативні впливи на стан довкілля в окремих країнах, мегарегіонах у глобальному вимірі. Зокрема, за оцінками М. Хвесика до них насамперед віднесено такі [15]:

- скорочення площі природних екосистем (середньорічне зменшення 0,5–1,0 % загальної площі екосистем на суші та їх збереження на рівні, що не перевищує 37 %);
- зростання обсягів споживання чистої первинної біологічної продукції (станом на кінець минулого століття спожито близько 40 % продукції сухопутних територій та 25 % глобальної екосистеми; до 2030 р. прогнозується збільшення цих показників до 85 та 60 % відповідно);
- виснаження озонового шару на 1-2 % за рік і зростання загальної площі озонових дір;
- зменшення площі лісів із швидкістю близько 13 млн га у рік;
- збільшення площі пустель (розширення площі посушливих земель до 40 % суші; зростання техногенного спустошення, токсичних пустель);
- «деградація» земель (зростання обсягів ерозії близько 24-25 млрд т у рік); зниження родючості; нагромадження забруднювачів; окислення ґрунтів;
- підвищення рівня Світового океану (на 1-2 мм у рік);
- збільшення кількості стихійних лих і техногенних аварій (щорічні темпи зростання кількості випадків стихійних лих та аварій – 5-7 %, обсягів завданих збитків – 5-10 %, числа жертв – 6-12 %);
- істотне скорочення біорізноманіття (швидкість зникнення біологічних видів);
- зростання забрудненості питної води;
- зростання рівня радіоактивного та хімічного забруднення;
- погіршення якості життя та збільшення кількості нових захворювань (генетичні відхилення, пов'язані з руйнівним впливом на екосистему, непрогнозованими наслідками з огляду на медичну та біологічну безпеку, використанням досягнень генної інженерії; поява нових модифікованих вірусів).

До повномасштабного російського вторгнення в Україну більше половини пшениці, що постачалася потребуючим країнам у рамках Всесвітньої продовольчої програми ООН, походило з України [16]. Також Україна традиційно є одним з провідних світових експортерів ячменю, кукурудзи, соняшникової олії. У результаті руйнування інфраструктури поставок і воєнної блокади Росією українських морських портів близько половини українського експорту зернових наразі не може потрапити до споживачів [17], що послужило каталізатором зростання світових цін на продовольство і, поряд із західними санкціями щодо постачання енергоносіїв та добрив з РФ і Білорусі, серйозно загострило глобальну продовольчу ситуацію. Тобто рівень резилентності соціально-економічної системи не лише України значно знизився в результаті порушення логістичних каналів поставок продовольства та продукції сільського господарства, але значно порушилися властивості стійкості та адаптивності економічних систем більшості країн світу.

В сьогоденнішніх умовах війна є тим глобальним чинником нестабільності (після пандемії COVID-19), що руйнує еволюційний характер соціально-економічної трансформації чи розвитку країни, а тому необхідно актуалізувати стратегічні політику збереження резилентності національної соціально-економічної системи, зокрема враховуючи наступні пріоритети [17]: збереження суверенітету і відновлення територіальної цілісності України; забезпечення ефективності зовнішньої політики України, дієвої протидії гібридним загрозам у воєнний і післявоєнний час; створення умов для відновлення нормальної життєдіяльності держави й суспільства, відбудови інфраструктури та економіки; відновлення прав і свобод людини, порушених внаслідок російської воєнної агресії; захист і відновлення навколишнього середовища від наслідків воєнних дій; збереження культурної спадщини; збереження і розвиток наукового потенціалу України в умовах воєнних втрат та масової еміграції; запобігання антидержавній діяльності на території України; покарання держави-агресора та воєнних злочинців; правове забезпечення курсу України на вступ до ЄС.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Загалом не лише війна, а й тенденція до постглобалізації прискорили розгортання низки соціально-економічних та суспільно-політичних процесів, які супроводжуються скороченням обсягів міжнародної торгівлі, переорієнтацією та зменшенням величини потоків міжнародного туризму, впровадженням протекційних заходів щодо розвитку економіки та орієнтацією на розширення внутрішнього ринку товарів та послуг. Особливої дослідницької уваги в контексті набуття високого рівня резилентності соціально-економічної системи потребує дослідження і диверсифікованості та експортоорієнтованості. Це важливо в умовах низького рівня платоспроможності вітчизняних споживачів, що не сприяє розвитку внутрішнього ринку, скорочення торговельного обороту із зарубіжними країнами, низької ефективності стимулювання внутрішнього виробництва, високозатратності технологій для українських виробників, що знижує конкурентоспроможність виготовлених товарів на внутрішньому і зовнішньому ринках тощо.

Література

1. Піляєв І.С. Трансформація глобалізаційних процесів у контексті наслідків повномасштабного російського вторгнення в Україну. *Економіка України*. 2022. № 7. С. 03-20.
2. Atkinson, S. 10 Mega Trends that are (re)shaping our world. Ipsos. 2016. Retrieved from <https://www.ipsos.com/sites/default/files/10-Mega-Trends-That-areReshaping-The-World.pdf>.
3. Efrat, Z. World's Top Global Mega Trends To 2020 and Implications to Business. Society and Cultures Executive Summary Definition of a Mega Trend. 2014. No. 14
4. Diamandis, P. 20 Metatrends for the Roaring 20s [Electronic resource]. Peter H. Diamandis LLC. 2020. Retrieved from <https://www.diamandis.com/blog/20-metatrends-2020s>
5. Dufva, M. The big picture of the megatrends – Sitra. [Electronic resource]. 2020. Retrieved from <https://www.sitra.fi/en/articles/the-big-picture-of-the-megatrends/>
6. Нейсбит Д. Мегатренды / Д. Нейсбит ; Пер. с англ. М.Б. Левина. М: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2003. 380 с.
7. Bhasin, S. C. Article: Interview: Defining the Power of Megatrends – People Matters [Electronic resource] / S. C. Bhasin // People Matters. 2018. Retrieved from <https://www.peoplemattersglobal.com/article/diversity/defining-the-power-of-megatrends-19001>.
8. Vasylytsiv T., Mulka O., Levytska O., Kalyta O., Kohut M., Biletska I. External migration and endogenous development nexus: challenges for the sustainable macroeconomic policy. *Estudios de Economia Aplicada*, 2021, 39(8). DOI: <https://doi.org/10.25115/eea.v39i8.4770>
9. Semiv S., Berezivskiy Y., Baranyak I., Mulka O., Ivaniuk U. Priorities and tools of regulation of external migration in the Carpathian region of Ukraine. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 2021, 7(2), 160-181. <https://doi.org/10.51599/are.2021.07.02.09>
10. Мульська О. П. Сутність і каузальність міграційних процесів і макроекономічних параметрів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2021. № 28. С. 48-55. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5075172>.
11. Ivanyuk U. V. (2015). The impact of the agricultural sector on the development of Ukraine's domestic market. *Regional economy*, 4, 170-176.
12. Белорус О. Г. Экономическая система глобализма: монография / Белорус О. Г. К.: КНЭУ, 2003. 376 с.
13. Дайджест ключових наслідків російської агресії для українського довкілля за 4-10 травня 2022 року. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Режим доступу: <https://mepr.gov.ua/news/39210.html>
14. Хвесик М.А. Еколого-економічне регулювання природокористування в системі глобальних стратегій розвитку. *Регіональна економіка*. 2008. № 1 (47). С. 64–67.
15. Beasley D. The Ukraine war could leave hundreds of millions hungry around the world. [Electronic resource] *The Washington Post* Retrieved from: <https://www.washingtonpost.com/opinions/2022/03/07/ukraine-war-hunger-united-nations-world-food-programme/>
16. Farge E. Nearly 25 million tonnes of grain stuck in Ukraine, says UN food agency. Retrieved from: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-un-grains-idAFKCN2MS0PX>
17. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, В. А. Смолій, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоєцький / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. К: НАН України, 2022. 552 с.

References

1. Piliaiev I.S. (2022). Transformatsiia hlobalizatsiinykh protsesiv u konteksti naslidkiv povnomasshtabnoho rosiiskoho vtorhnennia v Ukrainu. *Ekonomika Ukrainy*, 7, 03-20.
2. Atkinson, S. (2016). 10 Mega Trends that are (re)shaping our world. Ipsos. Retrieved from <https://www.ipsos.com/sites/default/files/10-Mega-Trends-That-areReshaping-The-World.pdf>.
3. Efrat, Z. (2014). World's Top Global Mega Trends To 2020 and Implications to Business. Society and Cultures Executive Summary Definition of a Mega Trend. No. 14
4. Diamandis, P. (2020). 20 Metatrends for the Roaring 20s. 2020 Peter H. Diamandis LLC. Retrieved from <https://www.diamandis.com/blog/20-metatrends-2020s>
5. Dufva, M. (2020). The big picture of the megatrends – Sitra. Retrieved from <https://www.sitra.fi/en/articles/the-big-picture-of-the-megatrends/>
6. Neisby D. Megatrends / D. Neisby ; Пер. с англ. М.Б. Левина. М : ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2003. 380 с.
7. Bhasin, S. C. (2018). Interview: Defining the Power of Megatrends – People Matters. People Matters. Retrieved from <https://www.peoplemattersglobal.com/article/diversity/defining-the-power-of-megatrends-19001>.
8. Belorus O. H. (2003). Экономическая система глобализма: монография. К. : КНЭУ, 376 с.
9. Vasylytsiv T., Mulka O., Levytska O., Kalyta O., Kohut M., Biletska I. (2021). External migration and endogenous development nexus: challenges for the sustainable macroeconomic policy. *Estudios de Economia Aplicada*, 39(8). DOI: <https://doi.org/10.25115/eea.v39i8.4770>
10. Semiv S., Berezivskiy Y., Baranyak I., Mulka O., Ivaniuk U. (2021). Priorities and tools of regulation of external migration in the Carpathian region of Ukraine. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 7(2), 160-181. <https://doi.org/10.51599/are.2021.07.02.09>

-
11. Mulka O. (2021). The essence and causality of migration processes and macroeconomic parameters. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, 28, 48-55. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5075172>.
 12. Ivanyuk U. (2015). The impact of the agricultural sector on the development of Ukraine's domestic market. *Regional economy*, 4, 170-176.
 13. Daidzhest ključovykh naslidkiv rosiiskoi ahresii dlia ukrainskoho dovkillia za 4-10 travnia 2022 roku. Ministerstvo zakhystu dovkillia ta pryrodnykh resursiv Ukrainy. Rezhym dostupu: <https://mepr.gov.ua/news/39210.html>
 14. Khvesyk, M.A. (2008). Ekoloĥo-ekonomichne rehuliuвання pryrodokorystuvannya v systemi hlobalnykh stratehii rozvytku.. *Rehionalna ekonomika*. 1 (47), 64–67.
 15. Beasley, D. The Ukraine war could leave hundreds of millions hungry around the world. The Washington Retrieved from: <https://www.washingtonpost.com/opinions/2022/03/07/ukraine-war-hunger-united-nations-world-food-programme/>
 16. Farge E. Nearly 25 million tonnes of grain stuck in Ukraine, says UN food agency. Retrieved from: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-un-grains-idAFKCN2MS0PX>
 17. Natsionalna stiikist Ukrainy: stratehiia vidpovidi na vyklyky ta vyperedzhennia hibrydnykh zahroz: natsionalna dopovid / red. kol. S. I. Pyrozhkov, O. M. Maiboroda, N. V. Khamitov, Ye. I. Holovakha, S. S. Dembitskyi, V. A. Smolii, O. V. Skrypniuk, S. V. Stoietskyi / Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. K: NAN Ukrainy, 2022. 552 p.